

SÖZLÜ KÜLTÜR, TARİHÎ GERÇEK ve SALTUKNÂME ÖRNEĞİ

Dr. Birol AZAR*

ÖZ: Halk edebiyatımızın tarihî romanları sayılabilecek Battalnâme, Danişmendnâme, Müslümnâme ve Saltuknâme gibi eserler, Anadolu ve Rumeli’de Türklüğün ve Müslümanlığın yayılıp yerleşmesi bakımından oldukça önemli eserlerdir.

Tarihî, siyasî, sosyal ve destanî özellikleri bakımından pek çok açıdan incelenebilecek bu eserlerde, Türk’ün yaşam biçimi, dünya görüşü, olaylara bakışı, felsefesi çıkarılabilir.

Anahtar Kelimeler: Sözlü Kültür, Tarihî Gerçek, Tarihî Roman, Destan

Verbal Culture, Historical Reality And Sample Of Saltukname

ABSTRACT: Works such as Battalnâme, Danişmendnâme, Müslümnâme and Saltuknâme which can be counted as the historical novels of our folk literature, are quite important materials since they paved the way for being spread and becoming popular of Turkishness and Islam in Anatolia and Rumelia.

On the basis of history, politics, social and epic characteristics of the works cited above, the life style, the world view, the attitudes and the philosophy of a Turk can be inferenced.

Key Words: Verbal Culture, Historical Reality, Historical Novel, Epic

GİRİŞ

Bir milletin çağlar boyu tarih sahnesinde ayakta kalabilmesini sağlayan manevi unsur, o milletin yaşayan ruhudur. Bu ruh, sendelemeye, zayıflamaya başladığı zaman, milletlerin güçsüzleştiği, gerilediği görülür.

Halk edebiyatımızın tarihî romanları sayılabilecek Battalnâme, Danişmendnâme, Müslümnâme ve Saltuknâme gibi eserler, Anadolu ve

* Fırat Üni. Fen-Ed. Fak. TDE Böl., bazar@firat.edu.tr / birol_azar@mynet.com

Rumeli’de Türklüğün ve Müslümanlığın yayılıp yerleşmesi bakımından oldukça önemli eserlerdir.

Bunlardan Saltuknâme, yalnız Anadolu’yu değil, Rumeli’yi de kapsadığı için, oldukça geniş bir mekâna yayılmış, hatta olaylar Avrupa’dan Hindistan’a, Kırım’dan Habeşistan’a kadar uzanarak âdeta Türk cihan hâkimiyeti ve mefkûresinin tarihsel devamını arz etmektedir.

Dinî ideallerin her türlü mukaddes duygu ve düşüncenin üstünde tutulduğu bir ümmet devri eseri olan Saltuknâme’de Türklerin diğer Müslüman milletlere göre bir başka biçimde değerlendirildikleri, âdeta bir milliyetçi görüşün doğma hiç olmazsa emarelerinin eserde görüldüğünü belirten Cumbur, Saltuknâme için: “Türklerin yeni yurtlarına yerleşmelerinin destanî bir tarihî de denilebilir” demektedir (Cumbur, 1977: 53).

Tarihî, siyasî, sosyal ve destanî özellikleri bakımından pek çok açıdan incelenebilecek bu eserlerde, Türkün yaşam biçimi, dünya görüşü, olaylara bakışı, felsefesi çıkarılabilir.

Türk kültürünün İslami dönemde ortaya koyduğu dikkate değer edebî ürünlerden olan evliya menkıbeleri, bu kültürün tarihî, sosyolojik, psikolojik ve folklorik açıdan incelenmesine kaynaklık etmesi bakımından önemli eserlerdir.

Batıda aziz menkıbelerinin önemi daha önce anlaşılmış olduğundan, üzerlerinde bir hayli çalışma yapılmıştır. Bizde ise, başta Abdülkâdir Gölpinarlı, Fuat Köprülü, Ahmet Yaşar Ocak, Abdurrahman Güzel olmak üzere son yıllarda menkıbeler üzerinde durulmuş, menkıbelere konu olan tiplerin tarihî bağlantıları ve tarihten gelen özellikleri göz önüne serilerek İslamî motiflerle, Şamanizmden gelen motifler bir çerçeve içerisinde araştırmacıların dikkatine sunulmuştur.

Bu menkıbelerin başında gelen Saltuknâme, 1480’lerde Fatih’in oğlu Cem Sultan’ın isteği üzerine Ebü’l-Hayr-ı Rûmî tarafından kaleme alınmış olup, XIII. yy. alp erenlerinden Sarı Saltık’ın hayatını, savaşlarını, kerametlerini anlatan bir eserdir.

Bir Türk kahramanı olan Sarı Saltık’ın menkıbeleri halk arasında ağızdan ağıza yayılmış, fetihler esnasında ordunun manevî gücünü arttıran unsurlardan biri olmuştur(Akalın, 1992: 39).

Sözlü gelenekte yaşarken, derlenip yazıya geçirildiği için, sözlü kültür malzemelerine ait pek çok özelliği Saltukname’de görebiliriz.

Hayatı hakkında kesin bilgiler olmamasına rağmen, o dönemin genel bir özelliği olarak Horasan’dan geldiği sanılan Sarı Saltuk, İslamiyet öncesi dönemlerde görülen “alp tipi”nin İslami motiflerle süslenip, zenginleşmesiyle “alperen” bir tip olarak karşımıza çıkmıştır. Zira Saltuk,

sadece kerametler göstermekle kalmayıp, aynı zamanda yiğit, cesur, gözü pek savaşıdır. Bu yüzden bu esere, “Türklerin yeni yurtlarına yerleşmelerinin destanî bir tarihî” de denilebilir. Bugüne kadar bu eser üzerinde pek çok ilmî çalışma yapılmıştır. Eser çeşitli yönleriyle ele alınmış tezlerle konu olmuştur. Biz bu incelememizde eseri sözlü kültür, sözlü tarih, tarihî gerçek ve edebi metin bağlamında ele alıp, analiz etmeye çalışacağız. Elbette ki yapılan her çalışma, bu alan için oldukça önem arz edecektir. Zira âtil bir vaziyette incelenmeyi bekleyen bu eserler tarihîmizi, kültürümüzü kısacası felsefemizin “gizidir”.

Sözlü Kültür-Sözlü Tarih

İnsanı öteki yaratıklardan ayıran ve onu insan yapan yönlerinden biri onun sanat yapma gücüdür. Konumuzla ilgili olduğu için inceleyeceğimiz sanatların da hammaddesi ve ürünleri dildir. Dil olmadan insanların bir arada yaşamaları, birbirleriyle anlaşmaları mümkün değildir.

Toplum bilimci gözüyle bakılınca da dil, toplumu ulus yapan bağların en güçlüsüdür. Kişiyi toplumun bir ferdi yapan, geçmişle gelecek arasında bir köprü kuran dil, kişiyi geçmişle gelecek arasındaki zaman halkası durumuna getirir (Aksan, 1988: 13).

Bir toplumun, bir milletin bir çok özelliği, dünya görüşü, sanatsal kabiliyeti, yaşam gerekçesi konuştuğu dile yansır. Yıllar sonra bile toplumun veya milletin dille meydana getirdikleri ürünler incelendiğinde tarihî bir vesika olmasa bile o toplumun, milletin yapısı ortaya çıkarılabılır.

Dil, aynı zamanda her yönüyle bir ulusun kültürünün de aynasıdır (Akalin, 1988: 12). Bu bakımdan dil, ait olduğu toplumun sosyo-kültürel durumunu ortaya çıkarır. Milletlerin yakaladıkları kültür seviyeleri kendini en iyi dil vasıtasıyla ifade eder.

W. Ong, dilin temelini sese dayandığını söyleyerek el kol hareketleri çok şey ifade etse de işaret dillerinin konuşmanın yerini tutmak için kullanıldığını, bunun da aslında sözlü konuşma sistemine bağlı olduğunu belirtir (Ong, 1995:19).

Gerçekten çok önemli olan söz, iletişimin temel vasıtalarındandır. İletişimin sağlanmasına yardımcı olan söz göndericiden alıcıya iletişimi sağlayan en etkin vasıta. Sözün etkisi icra edildiği anda yapılan mimikler, vurgulamalar ve taşlamalarla daha da güçlüdür. Bu gücün etkinin yazı ile sağlanması oldukça zordur.

Bu yüzden eski çağlarda-özellikle Yunanlıların titizlikle ele alıp geliştirdikleri hitabet sanatında- yazılı hazır bir metni birebir okumak en beceriksiz konuşmacılara mahsus olmuştur (Ong, 1995: 22).

Bilincin ayrılmaz bir parçası olan konuşma yeteneği, onun da malzemesi olan dil, yazının icadından çok önce de insanları büyülemiş ve konuşmaların üzerinde uzun uzun durup düşünmelerini sağlamıştır. Konuşma yani söz, yazının icadından yüzyıllar sonra da büyüünden hiçbir şey kaybetmemiştir (Ong, 1995: 22).

Batı'da bir çok bilim adamı (özellikle Milmen Parry ve Albert B. Lord) sözün etkisini ortaya çıkarmak için gayret göstermişler ve yeni teoriler ortaya koymuşlardır (Çobanoğlu, 1998: 144).

Söz ve sözlü kültür üzerinde de bir çok yeni görüş ortaya atılmıştır. W. Ong sözlü kültür için “yazı hakkında en ufak bilgisi olmayan toplumlar”ın kültürleri olarak tanımlarken, halk bilimi alanındaki çalışmalarıyla tanınan Prof. Dr. Dursun Yıldırım, sözlü kültür kavramını folklor yerine kullanılır ve ayrıntılı bir şekilde tanımlar. Yıldırım’ın ifadesine göre “Sözlü gelenekte yer alan tamamen söz ile, kısmen söz ile ve tamamen sözsüz yaratılan, ama sözlü geçiş ve iletişimle fertler arasında dolaşan veya nesilden nesile geçen tüm unsurları, yapı muhteva, biçim ve fonksiyonları ne olursa olsun sözlü kültür unsurlarıdır. Bunların her biri oluştukları sözlü ortam toplumunun ortak kabulleri olarak kendilerine mahsus bir gelenek yaratmışlardır. Her unsur bu gelenek içinde kendini korur, geliştirir veya değiştirir. Her unsur, kavram ve kapsamını bu gelenek içinde ifade etme imkânı kazanır. Gelenek kendini ortak kabul sahibi olan topluluğun -teoride en az iki kişi- veya milleti meydana getiren fertlerin ihtiyaçlarına cevap verdiği ölçüde yaşatır.” (Yıldırım, 1998:39).

Paul Connerton, sözlü kültür kapsamına sözsüz gösterime (performance) dayanan uygulamaları da dahil ederek “Günümüzle ilgili deneyimlerimizin büyük ölçüde geçmiş hakkında bildiklerimizin üzerine oturduğu ve genellikle geçmişle ilgili imgelerimizin var olan toplumsal düzeni meşrulaştırmaya yaradığını” belirtir (Üçüncü, 2000:VII).

Sözlü kültürün özelliklerini açıklayan Ong, sözlü kültür yoluyla ifade edilmeye çalışılan bir konunun kalıplaşmamış ve belleğe seslenmeyen bir yolla ifadesinin sadece zaman kaybına yol açacağını, aksi takdirde ifadenin kaybolup gideceğini belirtir. “Sözlü kültürlerde toplumun ortak malı olan hazır kalıplar ve yoğun biçimlendirmeler, yazılı kültürde yazının üstlendiği görevlerden bazılarını görürler, elbette deneyimlerin zihinsel düzenlenişini, düşüncenin tarzını da belirler.” (Ong, 1995: 51) diyerek sözlü kültür ürünlerinin hafızalarda kalmasını sağlayan en önemli faktörlerin kalıp ifadeler olduğunu söyler. Görüşünü desteklemek için insanoğlunun dünya üzerinde 30.000-50.000 yıldır yaşadığını, ilk yazının 6000 yıl önce kullanıldığını (Ong, 1995: 16), tarih boyunca konuşulan on binlerce dilden sadece 106 tanesinin edebiyat üretebilecek seviyeye ulaştığı-

nı, bugün konuşulan 3000 kadar dilden yalnızca 78 tanesinin edebiyatı bulunduğunu belirtir (Ong, 1995: 19).

Sözlü kültür kavramı ile ilgili görüşleri kısaca belirttikten sonra sözlü tarih kavramının oluşumu ve sözlü kültürle olan ilişkisi üzerinde durmak istiyoruz.

Sözlü tarih, sözlü kültür dairesinin içinde kendine yer bulur. Z.V. Togan: “Kendisinin yahut başkalarının başından geçenleri manzum veya mensur hikayeler tarzında nakledenlerin rivayetleri tarihlere menba olan haberlerin en eski şeklidir.” demekle tarih biliminin destan, efsane, atalar sözü ve fıkralardan faydalandığını açıklar (Togan, 1981:38-39).

İlk başta sözlü geleneğe yaşayan bu ürünlerden tarihçi, oldukça önemli bilgiler çıkarabilir. Zira tarihî olaylar toplumları ve milletleri o kadar çok derinden etkilemiştir ki olaylarla sarsılan, üzülen, dağılan, yıkılan veya büyüyen, genişleyen toplumlar o olayların etkisinden kendilerini uzun zaman kurtaramamışlardır. Eski Türk toplumunda toplumu etkileyen büyük ve acı olaylar, ozanlar, kamlar, baksılar tarafından edebi bir şekilde dile getiriliyordu. Bu sanatçılar toplumun ortak hafızası olup bir nevi tarih kaydedicileri olmuşlardır. Bunlar sayesinde toplumu derinden etkileyen olaylar unutulmuyor, gelecek nesillere aktarılarak bir nevi arşivleniyordu.

İngiliz tarihçi P. Thompson, Afrika kıtasındaki sözlü geleneği değerlendirdiği eserinde yazı öncesi dönemdeki tarihî tümüyle sözlü olduğunu belirtir. Thompson’a göre yazı öncesi dönemde zaman, gökyüzü, zanaatlar, beceriler, kanun ve konuşmalar, ticarî işlemler kısaca bütün toplumsal birikimin akılda tutulması gerekiyordu (Üçüncü, 2000: VIII).

Yazılı ortamların olmadığı veya çok az olduğu dönemlerde elbette ki, toplumun sözlü geleneğinde yer alan ürünlerden tarihçiler yararlanacaklardır.

Sözlü tarih, tarihî kabul edilmiş mitlerini ve baskın yargılarını yeniden değerlendirme, tarihî toplumsal anlamını kökten dönüştürme aracıdır. İnsanlara tarihlerini kendi sözleriyle geri verir. Onlara geçmişi verirken geleceği kurmak için de yol, gösterir (Üçüncü, 2000: VIII).

Sözlü kültür ürünlerinin yanı sıra, tarihçinin faydalanması gereken bir başka alan ise daha önce de belirttiğimiz gibi edebiyattır.

Sadık Kemal Tural, tarihçinin inceleme yaparken yapması gerekenlere değinir ve “Tarihçinin büyük şehir çevresinde teşekkül eden üst kültür ve üst siyasi olaylar yanında merkeze uzak şehir, kasaba ve köylerdeki partikularistik kavram, kabul ve olaylarla ilgilenmesi gerekli değil midir?” diye sorarak tarih yazıcılığını zenginleştirecek olan bilgileri halk

edebiyatı ve folklor araştırmacılarımızın eserlerinde bulmanın mümkün olduğunu söylemektedir. (Tural, 1993:41).

Tarihçinin edebiyat dünyasında faydalanması gerektiğini ve bunun gerekli olduğunu söyleyenlerden biri de M. Fuad Köprülü'dür. Köprülü tarihle uğraşanların sadece vekayinâmeler ile resmi vesikalardan faydalandığını edebi eserlerden faydalanmadıklarını belirttikten sonra yeni tarih telakkilerine göre toplumun dinî, fikrî, bedîî, iktisadî, hukukî yönlerini ortaya çıkarmak için tarihçilerin edebi eserlerden de faydalanması gerektiğini ifade eder (Köprülü, 1943: 63).

Mehmet Kaplan da bu konuya işaret ederek Divan Edebiyatı'nda manzum olarak tarih düşürmenin, gazavatnamelerin ve destanların bir çok bakımdan tarih araştırmaları için önemli olduğunu belirttikten sonra "Edebî eserler tarihî bir vakıayı ihtiva etmeseler de tarihî aydınlatma bakımından değer taşırlar" demektedir (Kaplan, 1990: 71-72).

Dikkat edilmesi gereken bir nokta da tarihçi edebi eserlerden faydalanırken nelere dikkat edecektir? Sorusu olacaktır. Zira edebiyatçı eserini meydana getirirken, kronolojiye, gerçeğe pek dikkat etmez. Halbuki edebiyat eseri estetik kaygıları da içinde taşıyan bir kompozisyonudur. Tarihçi bir edebiyatçı gibi edebî esere yaklaşmamalıdır. Zaten edebiyat eserinden faydalanırken kronolojiye, gerçeğe dikkat edeceğinden çeşitli zorluklarla karşılaşır.

S. K. Tural estetiğin ikinci planda olduğu edebi eserlerin tarihçiler için iyi bir kaynak olduğunu belirttikten sonra "Tarihçi ilgisini çeken belge ve bilgilere yönelirken edebi eser yazarı başkalarının ilgisini çekecek unsurları buluyor. Pek tabii gerçekten olmuş olayları değiştirebiliyor, olmamış unsurları da ilave edebiliyor" demektedir. Tarihçinin edebî esere yaklaşırken dikkat edeceği noktalardan birisi eserin sadece yazıldığı yıla değil, edebî eserin yazıldığı/gerçekleştiği zaman hakkındaki şahitliğine ve daha sonraki yıllara yaptığı tesirin de etkisini araştırmaktır (Tural, 1993: 32-33).

Bütün bunlar göstermektedir ki, edebî eserler ve sözlü kültür ürünleri, tarihçiler ve tarih araştırmaları için önemli kaynaklardır. Edebî eserlerin ve tarihî eserlerin incelenmesi bize ait oldukları toplumların yaşayışlarını, dünya görüşlerini, değer yargılarını bildirmesi bakımından oldukça önemlidir.

Tarihî Gerçek

Yukarıda belirttiğimiz görüşler ışığı altında Saltuknâme'de vuku bulan olayların tarihî gerçekle ilgisini ve taşıdığı tarihî değeri göz önüne sermeye çalışacağız.

Saltuknâme'deki masal ve efsane unsurlarını ayırırsak, bir çok tarihî olayı ortaya çıkarabiliriz.

Saltuknâme'de farklı devrelere ait olaylar incelendiğinde hepsinin tarihî bir gerçek olduğu görülecektir. Olayların cereyan ettiği devirleri şöyle sıralayabiliriz:

1. Türklerin Anadolu'ya gelmeden önceki hayatlarını işleyen devir.
2. Türklerin Anadolu'ya gelişleri a-Selçuklular b-Beylikler dönemi
3. Osmanlı İmparatorluğu dönemi (Yüce, 1992:62).

Saltuknâme'deki Sarı Saltuk menkıbelerinin mahiyeti incelendiğinde coğrafi alanın da iki ana gruba ayrıldığını görürüz.

a. Amasya dolaylarında geçen kuzey-güney doğrultusundaki çizginin batısında kalan Anadolu toprakları, Trakya, Bulgaristan, Romanya, Karadeniz'i kuzeyden çevreleyen bütün bölgeler ve nihayet Doğu Karadeniz'e sahili olan topraklarda geçen menkıbeler ki, önemli bir kısmı tarihî bir esas olan başka bir deyişle çekirdeğini tarihî vakaların teşkil ettiği menkıbelerdir.

b. Portekiz, Almanya, İspanya, Lehistan, Çekoslovakya, Yunanistan, Rusya, İran, Türkistan, Afganistan, Çin, Fas, Cezayir, Libya, Tunus, Habeşistan ve Arabistan'da geçen menkıbeler de daha çok masal karakteri taşıyan menkıbelerdir (Ocak, 1997: 267-268).

1. M. 1263 yılında Sarı Saltuk ile 1200 göçer evli Türkmen ailesi, Karadeniz'den Kırım ve Dobruca'ya göç etmişlerdir. Bu tarihlerde Kırım Hanı Berke Han ile Tatar Hanı Şehzade Nogay birlik olup İlhanlı Hülagu Han'a karşı İslamiyet için mücadele etmişlerdir. Tarihlerin kısaca belirttiği bu mücadele hakkında Saltuknâme'de ayrıntılı olarak bilgi bulunmaktadır.

Bu mücadelede Berke Han'a Sarı Saltuk'un dışında, Horasan'dan Anadolu'dan ve başka yerlerden pek çok gazi-dervişin katıldığı bilinmektedir. (Togan, 1981:267)

2. Oğuznâme ve Tevârih-i âl-i Selçuk gibi tarih kaynaklarının belirttiğine göre, 1246 yılında Anadolu'ya Moğolların iyice hakim olmalarından sonra II. Gıyasettin Keyhüsrev'in ölümü ile oğulları II. İzzettin Keykavus, IV. Kılıçarslan ve II. Alaaddin Keykubat taht kavgasına tutuşmuşlardır. Yapılan mücadeleler sonunda yenilen II. İzzettin Keykavus maiyeti ile birlikte Bizans imparatoru VIII. Mihael Paleologos'a sığınmıştır. İmparator, II. İzzettin Keykavus'a Romanya'daki Dobruca topraklarını vermiştir. Bunun üzerine II. İzzettin Keykavus, maiyeti ve 20-30

obalık yüzlerce göçebe Türkmen ailesi ile Dobruca'ya yerleşmiştir. Bunlar arasında Sarı Saltuk da bulunmaktaydı (Ocak, 1997: 266-267).

3. Cengiz Han'ın Bağdat'ı alıp Halife'yi şehit etmesi şeklinde Saltuknâme'de verilen bilgi yanlıştır. Zira Cengiz Han değil, ondan sonra gelen İlhanlı hükümdarlarından Hülagu Han 1258 tarihinde Bağdat'ı istila ederek Abbasi Halifeliği'ni yıkıp Halife'yi de öldürmüştür (Yuvalı, 1994: 57).

4. Saltuknâme'de Timur'un Kırım'ı, Semerkant'ı, Buhara'yı Sivas'ı yakıp yıkması ve Yıldırım ile savaşması ayrıntıları ile verilmiştir. Yıldırım'a yardıma gelen Tatarlardan Yıldırım'ın kuşkulanı padişahlarını zehirlemek istemesi üzerine Tatarların Timur'un ordularına katılması uzun uzun anlatılmaktadır. Ayrıca eserde Timur'un savaşı kaybettiği, Yıldırım'ın savaş meydanında şehit düştüğü ve Timur'un Deli Mezit adlı birisini Yıldırım sanıp esir etmesi tarihî hadiseler ters düşmektedir. Yıldırım savaşı kaybetmiş ve Timur'a esir düşmüştür. (Öztuna, 1991: ?)

5. Saltuknâme'de Baba İshak ve Baba İlyas'ın adlarına bağlı olarak Babailer isyanından bahsedilmektedir. Hiçbir tarihî kaynaktan bununla ilgili bir kayıt bulunmamasına rağmen A. Yaşar Ocak, olabileceğinden bahseder. (Ocak, 1996: 188).

6. Sarı Saltuk'un hareket noktası Dobruca yakınlarındaki Sultan dağı civarıdır. Bu bölgedeki gazi-akıncılar ıssız bölgelerin iskana açılması ve yörenin İslamlaşması için çalışmışlardır. (Barkan, 1995: 12)

7. Saltuknâme'de adları geçen Ahmet Fakih, Nasrettin Hoca, Hoca Mahmut Hayrani gerçekten o dönemden yaşamış mutasavvıflardandır.

8. Eserde Anadolu beylerinden sadece Gazi Umur'dan bahsedilmektedir. Tarihî kaynaklarda Umur Bey, Aydınogulları Beyliğinin kahraman bir beyidir. Ayrıca Anadolu Selçukluları, Akkoyunlu ve Karakoyunlu tarihleri hakkında bilgiler bulunmaktadır.

9. Eserde Osmanlı Beyliği ve Osman Bey hakkında da oldukça mühim bilgiler verilmektedir. Saltuk, Osman Bey'in büyük bir devlet kurup cihana hükmedeceğini önceden anlar. Ayrıca Sarı Saltuk'un, Osman Bey'e verdiği öğüt çok manidardır.

Eserdeki tarihî gerçekleri daha da çoğaltabiliriz. Sonuç olarak diyebiliriz ki XIII. ve XIV. asırda yalnız Anadolu'da değil, Kırım ve Balkanlar'da meydana gelen önemli olaylar ve Rumeli'nin fethinin muhtelif bölümlerini ihtiva eden tarihî mahiyetteki bu menkıbeler tarihî kaynak olması bakımından oldukça önemlidir. Saltuknâme'de sadece Anadolu Selçuklular devrinin değil Osmanlı'nın kuruluşu hakkında da bilgi verilmektedir.

Saltuknâme, Türkiye dışındaki Türklerin kültür hayatı bakımından önemli bir kaynaktır. Bu konuda Kemal Yüce: “Tarihlerin kısaca bahsettikleri ve teferruata girmedikleri Kırım Türkleri, Selçuklu ve Mısır ilişkileri konusunda epeyce ayrıntılı bilgi bulunmaktadır. Bunlar 1. Kuzeyde yaşayan Kırım ve Kıpçak Türklerinin İslamlaşması 2. Ahi, gazi ve şeyhler arasındaki işbirliği, bunların dinî ve kültürel faaliyetleri 3. Mısır, Selçuklu, Kırım Türkleri ve Moğollar arasındaki antlaşmalardır.” demekle Saltuknâme’nin aynı zamanda tarihî gerçekleri geleceğe taşımada da önemli bir rol üstlendiğini söylemektedir. (Yüce,1992: 62).

Saltuknâme hakkında ilk bilgi verenlerden Fuat Köprülü aynı zamanda eser hakkında oldukça teferruatlı açıklamalar yapmıştır. Köprülü’nün verdiği bilgiler, eseri geniş çerçeve içinde ele almamızı ve onu bir çok bakımdan incelememizi gerektirecek bilgilerdir. Köprülü, eser hakkında şunları söylemektedir: “...bu eser, bilhassa Osmanlılar devrinde Rumeli gazileri arasında yaşayan ve tarihî bir esas üzerinde mütemadiyen epizotlar ilavesiyle zenginleşerek inkişaf eyleyen bir menkıbeler mecmuasıdır. XIII. asır Anadolu Selçuklularının ve Beyliklerinin Moğollar, Bizanslılar ve sair Garplılar ile mücadeleleri, Babailer isyanı, Altınordu’nun Garplılar ve Bizans ile münasebetleri ve Balkanlardaki hareketleri, XIV. asırda Umur’un Garp Hristiyanları ile mücadeleleri ve nihayet Osmanlı Devleti’nin kuruluşu gibi bir yığın tarihî hadiseler bu eserde halk muhayyilesinin ve bilhassa gazi-dervişler muhitindeki anelerin onlara verdiği epik bir şekilde inikas etmektedir. Cinler ve cadılar gibi masal unsurları bir tarafa bırakılacak olursa asıl tarihî unsurlar bakımından bu eser Battalnâme ve Danişmendnâme’den çok daha zengindir. Bir taraftan ilk anonim Osmanlı vekayinâmeleri ile müşterek bir hüviyet arz eden bu mühim eser diğer taraftan XIV. asırda yazılan az çok tarihî esaslara müstenid evliya menakıbnâmeleri ve bilhassa Bektaşî Vilayetnâmeleri ile müşterek bir takım rivayetleri de ihtiva etmektedir.” (Köprülü, 1943: 437).

Tarihî Gerçeğin Edebîleşmesi

Tarihî gerçeğin edebîleşmesi süreci zaman ve usta eller tarafından büyük bir sabır sonunda gerçekleştirilebilir.

Edebî eserler, gerçekler dünyasında olmuş, olmakta olan ve olabilecekler yoluyla başkalarına bir şeyleri anlatma ihtiyacından doğarlar (Tural, 1993:70).

Tahkiyeli edebiyat eserlerinde olaylar yaşanmış olabileceği gibi tamamen gerçek olmayıp (itibari-fictif) bir hayattan da alınabilir. Her yazar, şahidi olduğu olayların içinden seçmeler ayıklamalar yaparak, bütünüyle gerçekleşmiş olmamakla beraber, hayatın gerçeklerine benzeyen gerçeğimsi bir vaka düzenler (Tural, 1993:70).

Bu çerçevede Saltuknâme için şunları söyleyebiliriz; Sarı Saltık, Rumeli’nde, Anadolu’da ve kâfir ülkelerinde savaşarak Müslümanlığı yayan bir derviş-gazidir. Ömrü daima kâfirlerle cenk ederek geçen Sarı Saltık aynı zamanda büyük bir velidir. Anadolu’nun ve Rumeli’nin Türkleştirme ve İslamlaştırılmasında diğer veliler gibi önemli rol oynar.

Hayatı ve kerametleri hakkında oluşan menkıbeler Sarı Saltık’ı destanî bir kahraman hüviyetine büründürür. Saltuknâme’nin edebîleşme süreci de böylece başlamış olur. Saltuknâme’de Sarı Saltık’ın peygamberler gibi kerametler gösterdiği uzun uzadıya anlatılır.

S. K. Tural, Saltuknâme için, “İslamiyet’in Türkler arasında ve Hıristiyan toplumlarında nasıl kabullenildiğinin romanı olan Saluknâme tarihî gerçeklerin edebîleşmesinin en güzel örneklerinden biridir” demekle tarihî bir dönemin, tarih içindeki yüksek şahsiyetleri alan zemininde tarihe ait gerçekler bulunan Saltuknâme bir kültürlenme fonksiyonunu üstlenmiştir (Tural 1993:76) demektedir.

Sonuç olarak diyebiliriz ki XIII.yüzyıl alp-erenlerinden Sarı Saltuk’un hayatının, savaşlarının ve çeşitli kerametlerinin anlatıldığı Saltuknâme, yalnızca edebî yönlerden değil, tarihî ve coğrafi açıdan da incelenmesi gereken önemli bir eserdir.

KAYNAKLAR

- AKALIN, Ş. Haluk: (1988), **Saltuk-name**, C.2 Kültür Bak. Yay. İstanbul
- AKALIN, Ş. Haluk (1992), “*Ebü’l-Hayr-ı Rumi’nin Saltuk-namesi*” **TDAY** İstanbul s.32
- AKSAN, Doğan(1998) **Her Yönüyle Dil**, TDK Yay. Ankara
- BARKAN, Ö. Lütfi: (1995), “*Kolonizatör Türk Dervişleri*”, **Cem Dergisi**, Yıl.5, S.54 Kasım, İstanbul s.12
- CUMBUR Müjgan: (1977), “*Saltukname’nin Türk Milliyetçiliğindeki Yerine ve Üçüncü Nüshasına Dair*” **Milli Kültür**, c.1, s.1, Ankara
- ÇOBANOĞLU, Özkul: (1998), “*Sözlü Kompozisyon Teorisi ve Günümüz Halkbilimi Çalışmalarındaki Yeri*” **Prof. Dr. Dursun Yıldırım Armağanı** s.144, Ankara
- KAPLAN, Mehmet: (1990), “*Tarih ve Edebiyat*”, **Tarih Metodolojisi ve Türk Tarihinin Meseleleri Kollokyomu**, Elazığ s.71-72
- KÖPRÜLÜ M Fuat: (1943), “Anadolu Selçukluları Tarihî’nin Yerli Kaynakları” **TTK Bellten c.VII** , Temmuz 1943 s.27
- KÖPRÜLÜ:), M. Fuat: (1988) **Osmanlı Devletinin Kuruluşu**, Türk Tarih Kurumu Yay. Ankara 1988, s.32.
- KÖPRÜLÜ, M.Fuat: (1993), **Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar**, Diyanet İşleri Başk. Yay.Ankara 1993.

- KÖPRÜLÜ M.Fuat-Franz Babinger. (2000), **Anadolu'da İslamiyet**, İnsan Yay. İstanbul 2000.
- ONG, Walter J.: (1995), **Sözlü ve Yazılı Kültür (Sözü'nün Teknolojileşmesi)**, (Çev. Sema Postacıoğlu Banon) Metis Yay. İstanbul
- OCAK, A. Yaşar: (1996), **Babailer İsyanı** Dergah Yay. Ankara
- OCAK, A. Yaşar: (1997), “ *Sarı Saltuk ve Salkuk-name* “ **Türk Kültürü**, S.197 Ankara s.267-268
- ÖZTUNA, Yılmaz: (1991), **Osmanlı Devleti Tarihî**, C.1 İstanbul
- TOGAN, A. Z.Velidi (1981), **Tarihte Usûl**, Enderun Kitabevi İstanbul
- TURAL, S. Kemal: (1993), **Edebiyat Bilimine Katkılar**, Ecdad Yay. Ankara
- Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi** (1986), “*Menakıbnâme*” mad.c.3 İstanbul
- Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi** (1990), “*Salkukname*” mad. c.7 İstanbul
- ÜÇÜNCÜ, Kemal: (2000), **Edebî Bir Metin Olarak Otman Baba Vilayetnamesi**, Elazığ 2000 (Fırat Üniv. Fen-Edb.Fak. TDE Böl.Basılmamış doktora semineri)
- YILDIRIM, Düşün: (1998), “ *Sözlü Kültür ve Folklor Kavramları Üzerine Düşünceler*” **Türk Bitiği Aaştırma/ İnceleme Yazıları**, Ankara s.39
- YUVALI, Abdülkadir(1994), **İlhanlılar Tarihine Giriş**, Kayseri
- YÜCE, Kemal: (1992), “ *Saltukname'nin Türk Kültür Tarihî Bakımından Önemi*”, **TDAYB**, İstanbul s.62